

Dragomir Babić

KULTURNI IDENTITET NOVOG VINODOLSKOG

*PRESJEK KULTURNE BAŠTINE NOVOG I NJEGOVOG
AKTIVNOG KULTURNOG ŽIVOTA DANAS**

UVOD

Novi Vinodolski (Novi, Novi Vinodol) značajno je vinodolsko i hrvatsko primorsko kulturno središte, odnosno on je upravo ili najviše prepoznatljiv po svojoj bogatoj kulturnoj i umjetničkoj baštini zahvaljujući kojoj se razložno svrstava među vodeća hrvatska kulturna središta na Jadranu. Realitetima Novi svoje duhovne i materijalne kulture predstavlja jednu od značajnih i plodonosnih sastavnica hrvatske povijesti, politike, gospodarstva, turizma, znanosti, kulture i umjetnosti. Burna i slobodarska povijest Novoga od najranijih dana do danas čini ga jednim od niza bastiona borbe za nacionalnu slobodu hrvatskog naroda, produbljanje hrvatske nacionalne svijesti i najdjelotvornije iskazivanje hrvatskog kulturnog identiteta.

Kulturni identitet Novog, mada dakako u prvom redu iskazan laskavim dostignućima kulturnog i umjetničkog određenja, evidentan je i na planu urbanog konstituiranja Novog, u upravno-administrativnim realitetima, komunalno-infrastrukturnim dostignućima, gospodarskim potencijalima, posebno kao jedan od pionira hrvatskog turizma, što ga je učinilo gradom zavidnih razvojnih perspektiva. Kultura življenja Novljana na sveukupnoj razini, posebno turistička

* Napomena Glavnog urednika: Rukopis je napisan 2002. godine, a mi ga objavljujemo posthumno, uz veliku zahvalnost i poštovanje pokojnika.

kultura u Novom od početka Drugog svjetskog rata, kao i doprinos istaknutih Novljana hrvatskoj politici, znanosti, kulturi i umjetnosti, posebno u domeni pisane riječi i književnosti apostrofira Novi u sveukupnom hrvatskom kontekstu.

Kompetentna rekapitulacija bogate novljanske kulturne i umjetničke baštine sačinjena je na obavijesnoj i znanstvenoj razini, što zacijelo ne znači da pred hrvatskom znanošću i nadalje ne stoji zadatak još temeljitije osvijetliti mnoge kulturne i umjetničke sadržaje što egzistiraju na užem i širem novljanskom području. Naravno i u Novom, kao i svugdje u nas, još ne postoji jedan pisani kompetentni izvor u kojem bi se, na jednom mjestu, moglo sagledati, odnosno temeljitije se obavijestiti o tolikim kulturnim spomenicima, umjetničkim ostvarenjima i protagonistima iz domene kulture i umjetnosti koji nedvojbeno potvrđuju zavidni kulturni identitet Novog.

NOVLJANSKA BAŠTINA

Novljansko područje doista je bogato kulturnim spomenicima starijih kultura što nisu potanje istraženi ili su zasad još uvijek neistraženi. Iz rimskog razdoblja u Novom postoje ostaci rimske gradine Lopar. O njezinu postanku još uvijek nema vjerodostojnih podataka. U Novom se već u 12. stoljeću u crkvicama na užem i širem području nalazi dosta glagoljskih natpisa. Godine 1288. u Novom je sačinjen «Vinodolski zakon», prvi hrvatski i slavenski zakonik o običajnom narodnom pravu, napisan na starom hrvatskom jeziku, odnosno na čakavskom narječju i na autentičnom hrvatskom pismu glagoljici. Novi je stoljećima bio značajno žarište hrvatske glagoljaške pismenosti i književnosti, iznjedrivi više od šezdesetak svećenika glagoljaša. Najznačajnije glagoljaške knjige u Novom su: «Prvi novljanski brevijar» (1495.), «Novljanski misal» (1474.), «Isprava notara Filipa Pilušinovića» (1475.), «Drugi novljanski brevijar» (1495.) i «Vinodolski zbornik» iz 15. stoljeća. U 16. stoljeću i kasnije nastalo je u Novom još niz brevijara, inkunabula i drugih crkvenih knjiga i tekstova, a i danas je u posjedu nekih novljanskih obitelji još dosta inkunabula i drugih knjiga crkvene namjene, što najbolje potvrđuje imanentnu upotrebnost ove vrste glagoljaške pismenosti u Novom. Dosta, pak, glagoljaških knjiga nastalih u Novom pohranjeno je u Vatikanu u Zavodu sv. Jeronima, što je javnosti nedovoljno poznato, a što će predstavljati pravo otkriće kada te kasnije budu predočene i istražene.

Frankopanski kaštel u Novom, u čijoj je jednoj prostoriji donesen «Vinodolski zakon», izgrađen je u 13. stoljeću. U Novom je u 15. stoljeću utemeljen pavlinski samostan i crkva sv. Marije. Pop Martinac je godine 1493. krasnom glagoljicom napisao časoslov kojim su se bijeli fratri služili prilikom crkvenih obreda. Godine 1511. sagrađena je u Novom kapelica sv. Sebastijana i Fabijana na mjestu gdje je danas zvonik uz stolnu crkvu u Novom što je izgrađena još u

14. stoljeću. Crkvice svete Trojice sagrađena je u Novom potkraj 15. stoljeća, a svrstava se u red gradskih kapelica zamjetljivih po prevazi gotičkih elemenata. Renesansno razdoblje u Novom predstavljeno je na svoj način u crkvi sv. Filipa i Jakova, a došlo je do izražaja i u pavlinskoj crkvi sv. Marije na Ospu u kojoj su u pučkoj maniri izvedeni renesansni kapiteli s girlandama, glavama kerubina i figurativnim prikazima, kao i na reljefu frankopanskog kaštela. Sakralna arhitektura predromanike može se zamijeniti s elementima predromaničke crkvice na otočiću Sv. Marino pred Novim.

Tijekom 18. stoljeća nastale su u Novom biskupske rezidencije kao što su to «Prepožitura» (1776.) i «Biskupija» (konac 18. stoljeća) što nose pečat provincijalnog baroknog klasicizma i drugih osebnosti baroka. Prema projektu zagrebačkog arhitekta Vilima Rauchera crkva sv. Filipa i Jakova dobila je godine 1904. historicističko pročelje, što se produžilo godine 1907., dok se godine 1909. izgradio zvonik što je osobito upadljiv pri pogledu na stari Novi. Zagrebački slikar Marko Peroš godine 1932. oslikao je unutrašnjost ove crkve kompozicijama iz evanđelja i povijesti crkve.

Slikarski i umjetnički realiteti na novljanskom području su zanimljivi, a i vrijedni. Iz pavlinskih samostana, tj. iz crkve sv. Marije na Ospu s početka 16. stoljeća plijeni pažnju lik Djevice Marije, veoma kvalitetan tročetvrtinski reljef s oznakama kasne gotike, s duhovito optočenim niskama od sedefa i koralja, danas na bočnom oltaru u stolnoj crkvi u Novom. Najvrjednija frankopanska donacija iz godine 1656. je oltar iz kapele sv. Sebastijana i Fabijana, danas u Narodnom muzeju u Novom. Od njega su sačuvani antipendij i podložak za retabl koji se stilski neposredno nastavlja na zakašnjele oblike manirizma iz kojih se tek u drugoj polovici 17. stoljeća izdvojilo barokno poimanje. Svetohranište s glavnog oltara Sv. Marije na Ospu sada je u sakristiji stolne crkve u Novom.

U prezbiteriju župne crkve sv. Filipa i Jakova u Novom postoje visokokvalitetne korske klupe, datirane oko godine 1600., na kojima se osjeća živa maniristička tradicija. Jedan oltar, zacijelo najstariji što se nalazi u kapelici sv. Trojstva u Novom, a što su ga u Vinodolu izgradili majstori za pravljenje oltara sve tamo do polovice 19. stoljeća, posebno je zanimljiv. Na njemu su sa strane mjesto voluta postavljeni orlovi - potpuno stran ukras koji vjerojatno ima heraldičko značenje. Glavni oltar u crkvi sv. Filipa i Jakova u Novom iz godine 1807. djelo je švicarskih kipara – štukatera Clementa i Giacoma Somazzija.

Novije vrijeme, tj. kraj 19. i početak 20. stoljeća, na novljanskom području dalo je izazovan impuls arhitekturi na građevinama u Novom, posebice tijekom svojevrsne turističke ekspanzije između dva svjetska rata. Arhitekt Ignac Fischer izgradio je u Novom godine 1923. novi i prekrasni hotel «Lišanj». U novljanskom predjelu Lukavice naročito, a dijelom i u dijelu grada nazvanom «Pod sveti Mikulj» svakom posjetitelju Novog padaju u oči na destine vila i pansiona što u stilu historicizma i secesije u parkovima obraslim mediteran-

skim zelenilom oplemenjuju inače od prirode toliko prekrasan i fascinantnan novljanski pejisaž.

Jedan evidentni, doista markantni vid kulturnog identitea Novog su njegovi narodni običaji, odnosno elementarni, snažni, gotovo žestoki kult novljanske narodne tradicije uopće, što je čvrsto ukotvljen i sačuvan u Novom, unatoč mnogim destruktivnim elementima i tendencijama otuđene tehnicističke današnjice. Novljansko narodno stvaralaštvo u cjelini i u pojedinostima razložno impresionira i svojim sadržajima i svojim rezonantnim porukama. Ono se najviše temelji na novljanskoj junačkoj, epskoj pjesmi koja je spiritus movens svih njegovih posebnih precizacija. To je možda najbolje i najreljefnije vidljivo u ushitnom, cijelim bićem angažiranom i dostojanstvenom predavanju Novljana svojim bogatim i raznolikim narodnim običajima, u dostojanstvenom i uznositom narodnom kolu naročito, kada ponosni i odabrani pjevači novljanskog narodnog kola zvani «pivači», originalni porteparolei svega onoga što je Novljane pokretalo stoljećima, demonstriraju i strastveno oglašavaju u svojem pjevanju patrijarhalne moralne kategorije. Koliko je to novljansko folklorno zadovoljenje u svim Novljanima dominantno, proizašlo iz najdubljih dubina njihova cjelokupnog ljudskog bića, možda na najzanimljiviji način ilustrira i činjenica da je u jednoj ili možda čak u više prilika kolovođa ovog prekrasnog uznositog novljanskog narodnog kola bio i sam pjesnik i ban pučanin Ivan Mažuranić, nedvojbeno nadahnut snagom te hrvatske, rodoljubive, zavičajne i etične novljanske identifikacijske prožetosti.

NOVLJANSKI UGLEDNICI

Niz istaknutih Novljana najdjelotvornije se potvrdio u kontekstu hrvatske politike, znanosti, kulture i umjetnosti ostavivši u svijesti mnogih Hrvata najznačajnije tragove svojih kreativnih i dalekovidnih nadahnuća i poruka što su dobrim dijelom aktualne i u našim danima. Među svima njima naročito mjesto zauzimaju slavni hrvatski novljanski književnici kao što su to: filolog i književnik Antun Mažuranić (1805.-1888.), autor genijalne epske pjesme «Smrt Smail-age Čengića», ban pučanin i jedan od utemeljitelja moderne hrvatske države Ivan Mažuranić (1814.-1890.), autor putopisa «Pogled na Bosnu», Matija Mažuranić (1817.-1895.), pjesnik, crtičar, novelist i putopisac Vladimir Fran Mažuranić (1859.-1928.), pravni pisac i predsjednik JAZU Vladimir Mažuranić (1845.-1928.), književnica Ivana Brlić-Mažuranić (1874.-1938.), utemeljitelj novljanske Narodne čitaonice kanonik Josip Mažuranić (1811.-1879.), kulturni djelatnik Ivan Vončina (1827.-1885.), biskup Ivan Kabalin (1716.-1782.), biskup Ivan Ježić (1788.-1833.), političar i publicist Franko Potočnjak (1862.-1932.), kulturni djelatnik Maks Potočnjak (1862.-1914.), javni djelatnik Bogoslav Ma-

žuranić (1865.-1918.), javni djelatnik Milutin Mažuranić (1878.-1957.), arhitekt Vladimir Potočnjak Valođa (1904.-1952.) i drugi.

Osnovna škola Novi, danas Osnovna škola «Ivan Mažuranić», odigrala je značajnu ulogu u prosvjetno-kulturnoj identifikaciji grada i okolice Novog, posebno zato što je ona vrlo učinkovito anticipirala najbitnije pretpostavke za toliko višeznačno hrvatsko nacionalno i kulturno identificiranje Novog. Ona je bila jedna od prvih osnovnih škola u ondašnjoj građanskoj Hrvatskoj, utemeljena još davne 1876. godine. Glavna i najpoticajnija kulturna institucija u Novom bila je i ostala Narodna čitaonica Novi, jedna od najstarijih u Hrvatskoj, što ju je davne godine 1845. utemeljio novljanski kanonik i istaknuti hrvatski rodoljub Josip Mažuranić, a koja je svojedobno odigrala značajnu ulogu u hrvatskom nacionalnom osvještavanju Novljana i u konkretizaciji kulturnog identiteta Novog. Narodna čitaonica Novi u trenutku svojeg utemeljenja bila je zamišljena kao rasadište narodnog prosvjeđivanja i produbljanja hrvatske nacionalne svijesti, što je u razdoblju ilirskog pokreta bilo od prvorazredne važnosti, postavši u Novome stožer i koordinator svih mogućih oblika tadašnjih kulturnih djelatnosti. To znači da njezinu višeznačnu djelatnost valja doživljavati kao trajno kulturno činjenje koje je umnogome pridonosilo općem kulturnom unapređenju Novog, odnosno njegovog stanovništva. Novljanska Narodna čitaonica bila je rezultanta svjesnog opredjeljenja Novljana da i organiziranim institucionalnim oblikom u ozračju ilirskog pokreta, odnosno hrvatskog narodnog preporoda sankcioniraju svoje rodoljubno, sveslavensko, ilirsko i hrvatsko opredjeljenje. Najborbenije, najdjelotvornije i najhrvatskije razdoblje novljanske Narodne čitaonice bilo je od godine 1845. do godine 1918. kada je ona svim modalitetima svojeg rodoljubivog i prosvjetiteljsko-kulturnog djelovanja bila konzekventno na platformi okupljanja novljanskih hrvatskih rodoljuba što su se tako postojano i žilavo borili za hrvatski karakter Novoga i protiv tuđinskih tlačitelja svih mogućih određenja, natočito protiv Austro-Ugarske, odnosno u teškim razdobljima Khuenove strahovlade. Pismeni Novi, a taj je bio dominantan u odnosu na ostalo novljansko stanovništvo, ubrzo je pohrlio u nju pun sreće da na jednom mjestu može toliko toga pročitati na hrvatskom jeziku. Novljanska Narodna čitaonica sudjelovala je skoro u svim značajnim kulturnim i drugim akcijama u svome kraju, pa i na općehrvatskoj razini, što je eklatantno vidljivo iz tri oveće knjige Zapisnika Narodne čitaonice (i četvrte knjige Zapisnika što se bavi djelatnošću novljanske Zadruga sv. Nikole što se uklopila u sastav ove čitaonice).

NOVI U 20. STOLJEĆU

Raspad Austro-Ugarske i utemeljenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca godine 1918. bili su povijesna prekretnica u životu hrvatskog naroda. Kulturni život

u Novom, odnosno kulturni identitet Novog iza godine 1918. manifestirat će se drukčijim kvalitetama i oblicima. U novonastalim političkim i kulturnim prilikama što su pogodile hrvatski narod i Novi će se drukčije profilirati na kulturnom planu. Ne smije se smetnuti s uma da će se Novi, zahvaljujući konkretizacijama svoje kulturne i civilizacijske tradicije tijekom prohujalih stoljeća, iza godine 1918. uobličavati sve intenzivnije kao urbano središte ambicioznih identifikacija. Novi se u tim trenucima imao čime ponositi i to ne samo svojim glagoljaštvom, svojom bogatom kulturnom i umjetničkom baštinom, svojim Vinodolskim zakonom i svojim slavnim Mažuranićima, nego i najkonkretnijim atribucijama kulturnog urbanog središta. U Novom se matične knjige krštenih počinju voditi još godine 1650., a matične knjige vjenčanih godine 1874. Prvi oblik lučkog ureda utemeljen je u Novom godine 1850., prvi poštanski ured godine 1851., a carinska služba bila je uvedena već godine 1863. Prvi linijski putnički parobrodi počinju pristajati u novljansku luku godine 1868., što je zamjetljiv dokaz kako se Novi relativno rano uklopio u sustav komuniciranja sa svijetom. U Novom je godine 1875. utemeljena ljekarna, godine 1884. dobio je vodovod, a godine 1932. puštena je u pogon električna centrala za uličnu i kućnu rasvjetu. Općina Novi izgradila je u Novom prvo javno drveno kupalište još godine 1886., a prvi hotel u Novom – «San Marino» počeo se graditi godine 1897.

Razdoblje između dva svjetska rata u Novom je razdoblje intenzivne transformacije Novog iz malog primorskog gradića u značajno kulturno i trgovačko središte, naročito iza godine 1930. pa sve tamo neposredno do početka Drugog svjetskog rata godine 1941. Novi postaje u okviru upravno-administrativne sheme općinsko i kotarsko (sresko) sjedište s kotarskim sudom i sa svim drugim institucijama toga ranga. Novi postaje značajna izvozna luka drvene građe i turističko središte zavidnog turističkog imidža. Godine 1921. utemeljena je u Novom Viša pučka škola koja godine 1927. dobiva naziv Građanska škola. Novljanska Građanska škola posredno je umnogome utjecala na gajenje kulta škole, znanosti, kulture i intelektualaca u Novom, što se najreljefnije manifestiralo u činjenici da je Novi u odnosu na broj svojih stanovnika imao tada, odnosno u razdoblju između dva svjetska rata najveći broj intelektualaca u Vinodolu, a objektivno i u cijelom Hrvatskom primorju, posebice učitelja i nastavnika, i to više od dvadesetak njih što su se evidentno istakli bilo u pedagoškom, bilo u kulturnom radu u svome rodnom mjestu. Kult pisane riječi u Novom, posebno i najdjelotvornije utjelovljen u Mažuranićima, izazvao je i učvrstio u Novljanima snažan afinitet prema knjizi, školi i znanju. Kult bogate novljanske kulturne i umjetničke baštine usadio je u Novljanima snažan interes za kulturne manifestacije bilo kojeg određenja, što se potvrđuje i danas, unatoč antikulturnim trendovima suvremenog potrošačkog društva. Razdoblje između dva svjetska rata u Novom ustvari je zlatno doba novljanskog kulturnog života koji će, istina, biti podosta izložen tendencijama politike jugounitarizma da Novi podredi svojim

pragmatičnim režimskim ciljevima, što je trajalo sve do godine 1938. kada je Hrvatska seljačka stranka potpuno zavladała političkim životom u Novom.

Kulturni identitet Novog kao jedna od najbitnijih sastavnica sveukupnog identiteta Novog od najstarijih razdoblja identifikacije Novog do najnovijih dana postao je rezonantan zahvaljujući naporima hrvatske znanosti kao i svih drugih aktera što doprinose njegovom potvrđivanju, od kojih posebno valja precizirati Emilija Laszowskog koji je nedvojbeno najkompetentniji poznavatelj novljanske povijesti i prošlosti, na čije su sudove i dokumentarij o Novom pozivaju manjeviše svi današnji interpreti novljanskog povijesnog i kulturnog identiteta. Uz Emilija Laszowskog također valja apostrofirati Gjuru Szabu koji je s nadahnutim istraživačkim žarom proučavao novljanske povijesne i kulturne spomenike, a u novije vrijeme značajna je Radmila Matejčić i drugi. Najviši i trajni doprinos popularizaciji novljanskog kulturnog identiteta neprijeporno su dali slavni Novljani i hrvatski književnici Mažuranići i svem onome u domeni kulture i umjetnosti po čemu je Novi postao toliko prepoznatljiv. Turistička kultura kada to ona stvarno jest, pogotovo u razdoblju između dva svjetska rata kada je Novi stavila u red s vodećim turističkim mjestima poput Crikvenice, Raba, Hvara i drugih, a i danas, objektivno je sastavnica kulturnog identiteta Novog, o čemu je javnosti podastrt solidan dokumentarij u turističkim monografijama i drugim priložima o turističkom Novom.

KULTURNI IDENTITET NOVOG

Kulturni identitet Novog, što se kao dinamički proces iskazuje u konkretnom kulturnom životu, posebno je bio polivalentan i bogat u razdoblju između dva svjetska rata kada su u Novi dohodoili mnogi poznati hrvatski umjetnici. Naročitu pak povezanost s Novim iskazao je poznati hrvatski slikar, grafičar i marinist Menci Klement Crnčić (1865.-1930.) koji je u Novom imao i svoju vilu i atelje u njoj, slikajući niz godina pjejsažne sadržaje i senzacije grada i okolice Novog. U Novom su između dva svjetska rata često gostovali ondašnji prominentni kazališni, operni i baletni umjetnici iz Zagreba i Beograda, pošto je u Novom bila Glumačka vila na Ogulinskoj cesti u kojoj su se oni odmarali.

Slavna operna pjevačica Zinka Kunc-Milanov okvalificirala je grad Novi svojim «drugim, alternativnim zavičajem» zbog sadržajnog kulturnog ugođaja Novog srednjoeuropskog određenja koji ju je magnetno privlačio i nadahnjivao, posebno tadašnji novljanski glazbeni život. Za vrijeme ljetnih sezona nastupali su na terasi hotela «Lišanj» vrhunski umjetnici pred ondašnjom elitnom novljanskom kulturnom publikom, a to su između ostalih bili: Zinka Kunc-Milanov, Zlatko Baloković, Lovro pl. Matačić, Vjekoslav Afrić, Marijana Radev, Rudolf Hackl Kukić, Viktor Starčić, Vika Podgorska, August Cilić, Ruža Cvetičanin,

Dubravko Dujšin, Branko Gavela, Bela Krleža, Nada Babić i toliki drugi umjetnici najviše umjetničke reputacije, povremeno čak i pojedinci i gostujuće kazališne i baletne ekipe i istaknuti glazbenici iz Austrije, Čehoslovačke i Mađarske.

Književni život u Novom između dva svjetska rata bio je neizbježno ozračen hrvatskim književnicima Mažuranićima i novljanskom kulturnom i umjetničkom baštinom što je privlačila mnoge ondašnje znanstvenike iz Zagreba i Beograda u prvom redu, ali i iz drugih zemalja u potrazi za ambijentom njihova nastanka kao i za raznim izvorima, podacima, književnom ostavštinom Mažuranića, dokumentima, glagoljskim spomenicima u čemu su prednjačili slavisti, arheolozi, povjesničari, etnografi naročito, pošto je između dva svjetska rata novljanski folklor pokazivao svoje fascinante dosege. Aleksandar Belić iz Beograda došao je još ranije u Novi kako bi se na licu mjesta upoznao s novljanskom autohtonom čakavštinom, Antun Barac iz Zagreba došao je u kontakt s jednim od posljednjih izdanaka Mažuranićevog kulta u Novom odvjatnikom i javnim djelatnikom Milutinom Mažuranićem kako bi sakupio podatke o najbitnijim odrednicama novljanskog kulturnog života, naročito o Mažuranićima, što je kasnije došlo do izražaja u njegovoj poznatoj monografiji «Mažuranić» (Matica hrvatska, Zagreb, 1945.). Narodna čitaonica u Novom bila je postojani promotor književnog djela novljanskih pisaca Mažuranića i drugih hrvatskih pisaca, pogotovo njihovih jubileja, tako da je Novi u tom razdoblju bio stjecište nastupa poznatih hrvatskih pisaca. U Novome je u tom razdoblju naročito odjeknula autobiografska knjiga «Od zore do mraka» (Matica hrvatska, Zagreb, 1927.) tada još živućeg novljanskog pisca Vladimira Frana Mažuranića, u kojoj je on predočio i svoju novljansku fazu života. Javni djelatnik Milutin Mažuranić povremeno je u ondašnjem tisku i periodici objelodanjivao određene tekstove o novljanskim temama, a privukao je posebnu pažnju svojom knjižicom «Matija Mažuranić (1817.-1881., brat pjesnika i bana)», Zagreb, 1927. koja je izazvala burne reakcije u hrvatskoj kulturnoj javnosti zbog određenih mistifikacija Mažuranića i podastrte pretpostavke da su Mažuranići srpskog podrijetla, što su argumentirano opovrgli Vladimir Mažuranić i Milutin Cihlar Nehajev. U tom razdoblju ukoliko se netko u Novom i bavio pisanjem, teško se odlučivao objelodaniti svoje umotvore pošto je Novi bio grad Mažuranića. Jedino se talentirani pjesnik David Kabalin Vinodolski nekoliko godina prije početka Drugog svjetskog rata osmjelio debitirati u književnosti i to veoma uspješno, obrađujući novljanskom čakavštinom određene novljanske teme.

Novljanska narodna čitaonica, čiji su članovi svojedobno bili i Đuro Daničić, Franjo Marković, Josip Eugen Tomić, August Šenoa, Josip Draženović, Franko Potočnjak, Bogoslav Mažuranić i drugi uglednici, unatoč pritiscima jugounitariističke vlasti između dva svjetska rata intenzivirala je, osim svoje temeljne misije posuđivanja knjiga, sve tada moguće oblike kulturnih djelatnosti, kao

što su to najrazličitije kulturne priredbe, uspjevši gotovo u svakom Novljaninu i Novljanki, pa i u onim najobičnijim Novljanima, usaditi svijest kulturnog čovjeka kojemu je konzumacija kulturnih sadržaja konstanta njegova življenja. To se uostalom osjeća i danas tako da je Novi, inače poznat po svojoj brojnoj i znatiželjnoj publici što se zanima za kulturne priredbe, čime se baš ne mogu podičiti i tzv. razvikani jadranski i drugi hrvatski kulturni centri pa čak ni oni metropolni. U Novom je još godine 1875. bilo utemeljeno Pjevačko društvo «Mažuranić» što se godine 1932. preimenovalo u «Stjenjak». U Novom su djelovali Tamburaško društvo «Lovor», Tamburaško društvo «Zvonimir», limena glazba (1912.) i Đačko tamburaško i pjevačko društvo «Vinodol» (1923. ili 1925.) što je bilo osobito popularno u Novom zahvaljujući uspješnom radu njegove diletantske kazališne družine a koje je godinama najuzbudljivije zabavljalo i uveseljavalo stanovništvo Novog tada jako sklono ovom zabavno-umjetničkom mediju, u trenutku kada osim njega u pustoši i tišini jesensko-zimske osame turističkog mjesta nije postojala nikakva druga mogućnost kulturnog zadovoljenja.

Novi poslije završetka Drugog svjetskog rata godine 1945. doživljava pravu renesansu i značajno unapređivanje svoga kulturnog identiteta na gotovo svim područjima kulturnog života, pogotovo tijekom posljednjih dvadesetak-tridesetak godina, usprkos prevlasti novih načina kulturnih iskazivanja i drugih kulturnih manifestacija. Novljanska Narodna čitaonica postaje u pravom smislu riječi stožer kulturnog života. Ona postaje organizator mnogih simpozija, jubileja i drugih kulturnih priredbi a u njenim se prostorijama održavaju promocije knjiga, književne večeri, likovne izložbe i druge kulturne priredbe. Novljanska Narodna čitaonica posebno se u razdoblju poslije godine 1945. do danas angažirala u akcijama čiji je cilj valorizacija i revalorizacija narodnih običaja, izdavačka djelatnost i sakupljanje najrazličitijih dokumentacija pisanog i književnog određenja. Novljanski Narodni muzej i galerija, utemeljen godine 1951., tijekom pedeset godina svojeg postojanja uspio je sakupiti golemi broj eksponata novljanske duhovne i materijalne kulture, što je bio san mnogih novljanskih naraštaja, a stekao je priznatu vrijednosnu reputaciju na hrvatskoj razini. Kulturno-umjetničko društvo «Ilija Dorčić», utemeljeno također 1951., posebno se istaklo u gajenju i popularizaciji novljanskih narodnih običaja, posebno novljanskih narodnih pjesama, na hrvatskoj i na svoj način na međunarodnoj razini. Slike poznatog novljanskog slikara Vlade Potočnjaka s novljanskim temama, zatim radovi akademskog slikara Ivana Balaževića, akademske grafičarke Dubravke Babić, slikara Nikole Peričića, slikara Drage žanića i drugih, također s novljanskim temama, pridonijeli su konstituiranju bogatog likovnog života u Novom. Novljanski istraživači, neovisno od toga koriste li se u svome istraživačkom radu znanstvenom metodologijom ili entuzijastičkom stručno-obavijesnom metodom, tijekom posljednjih pedeset godina uspješno su registrirali i interpretirali mnoge novljanske teme o čijim će dostignućima, dakako, konačni sud dati vrijeme, a

to su: Juraj Potočnjak, utemeljitelj Narodnog muzeja i galerije Novi i KUD-a «Ilija Dorčić» iz Novoga, Davorin Ježić, polivalentni istraživač novljanskih tema, Joso Sokolić Kozarić, prosvjetni savjetnik, glavni urednik 1. i 2. «Spomen knjige Narodne čitaonice»; Srećko Kabalin, poznati turizmolog, autor knjige «Novi Vinodolski – prvo stoljeće turizma» i turističke monografije Novog; prof. dr. sc. Dragomir Babić s Filozofskog fakulteta u Rijeci, glavni urednik 3. i 4. knjige «Novljanskog zbornika» i «Fotomonografije Novi Vinodolski» te još nekoliko Novljana čiji istraživački napori zasad nisu objelodanjeni.

Poseban i rezonantan vid kulturnog identiteta Novog su novljanski čakavski pjesnici i amateri – stihotvorci pa i neki puki dobronamjerni diletanti što su konstituirali u Novom književni život i privukli pažnju Novljana i drugih hrvatskih primoraca. Svi oni na svoj način u nostalgичnom tonu s manje ili više uspjeha, evociraju nekadašnji novljanski starinski patrijarhalni život ne isključujući iz svojih interesa i određene suvremene novljanske teme. Najveći živeći novljanski čakavski pjesnik David Kabalin Vinodolski u svom obimnom pjesničkom čakavskom opusu predočio je Novi i Novljane na način koji mu je osigurao vrijednosnu reputaciju na hrvatskoj razini. Uz pjesnika i književnika Davida Kabalina Vinodolskog novljansku čakavsku književnost sačinjavaju: Mladen Deranja, Tomislav Karlović Krš, Amalija Zoričić, Gojko Sokolić Kozarić, Miroslav Ježić Mito, Fedor Mudrovčić, Franjo Deranja, Drago Žanić, Miljenko Žanić, Vera Sokolić, Ivica Dražić i toliki drugi koje nije lako ni nabrojiti, pošto ih u Novom imade mnogo, s obzirom na činjenicu da je u Novom, gdje se toliko iskazuje kult pisanja, najefektniji način izlaženja iz anonimnosti upravo pisana identifikacija, tako da se unutar ove novljanske književnosti javljaju onda i toliki nekritični skribomani koje bistri i podrugljivi Novljani s lakoćom prepoznaju.

Kulturni identitet Novog, bez ikakvog pretjerivanja, bogatstvom svoje kulturne i umjetničke baštine nije lako predočiti u gotovo sintetskom obliku, no ipak fiksacija temeljnih činjenica o njemu omogućava da se dobije određena predodžba o tolikim novljanskim kulturnim realitetima koji imponiraju svojim značajnim, pa i trajnim dostignućima u kontekstu sveukupne hrvatske kulture i umjetnosti. Poznati hrvatski književnik August Šenoa bio je veoma impresioniran Novim i Novljanima. Stoga uopće nije čudno što je August Šenoa godine 1874. poslije samo jednog dana boravka u Novom zaključio «da su svi Novljani nekakvi čudni ljudi, nose glavu visoko, ponosito, gotovo bi mislio kanda preziru cijeli svijet. I u karakteru Novljana ima prema tom držanju nešta ponosita, odmjerena, otesita...» Ni bolji ni gori od drugih Novljani doista osebujno i djelotvorno prezentiraju simpatičnu posebnost svog ljudskog i hrvatskog bića zahvaljujući i zasadama i ozračenjima neprijepornog hrvatskog kulturnog identiteta Novog i visokoj kulturno-civilizacijskoj razini življenja Novljana, kao i njihovim nemalim doprinosima hrvatskoj znanosti, kulturi, politici, umjetnosti

i književnosti. To i jest osnovni razlog što kultura u Novom nikad nije bila niti je to i danas neka puka knjiška kulturološka kategorija, nego spontana i svjesna oduhovljenost, zavidni kulturni imidž što Novljane, one autohtone, ali i one kasnije rođene u njemu – pridošlice, čini sadržajnim i punijim, evidentno kulturnim i civiliziranijim. Svatko tko u bilo kojoj prilici dođe u Novi prije ili kasnije, u ovom ili u onom obliku, neizbježno osjeti to najneposrednije, najodređenije i najkonkretnije.

Sažetak

Svako mjesto ima nešto svoje, od drugih ponešto drugačije, što opisuje njegov identitet. Što čini identitet Novog Vinodolskog? U ovom se članku obrađuje samo dio toga – ono što se odnosi na kulturni identitet. On je ovdje vrlo prepoznatljiv, a proizlazi i iz činjenice da je to jedno od važnih vinodolskih, primorskih, jadranskih i hrvatskih kulturnih središta bogate povijesne prošlosti i žive kulturne djelatnosti danas. Ona je dijelom istražena i znana, građanstvu dostupna, ali ne posvema. Duga je povijest Novog, na što ukazuju vrlo stari spomenici koji vuku korijene iz davnih ilirskih vremena, vremena starih Grka i Rimljana. Mnogo je znanija kulturna prošlost Novog iz frankopanskih vremena. Novi je za mnoge prepoznatljiv upravo po ostacima starog frankopanskog kaštela i pavlinskog samostana, crkvama i starim kućama, osobito u staroj gradskoj jezgri. Na tim i drugim opisanim lokalitetima dijelom je sačuvano bogato kulturno naslijeđe. Iz tog starijeg vremena sačuvani su zapisi koji govore o narodnim običajima, načinu života, junačkoj borbi protiv stalnih upada raznih neprijateljskih plemena i vojski. U novije vrijeme Novi uvjerljivo predstavljaju njegovi književnici – pored Strahimira Kranjčevića tu je niz književnika i umjernika iz porodice Mažuranića, potom je tu Ivana Brlić - Mažuranić, Ivan Vončina, Franko, Maks i Vlado Potočnjak te iz novijeg vremena njima, između mnogih, treba pridružiti Davida Kabalina, Mladena Deranju, Tomislava Karlovića Krša, Amaliju Zoričić, Gojka Sokolića Kozarića, Miroslava Ježića, Fedora Mudrovčića, Franju Deranju, Dragu Žanića, Veru Sokolić, Ivicu Dražića... Oni su Novom dali njegov kulturni identitet i ono što Novi danas jest na kulturnom planu.

Ključne riječi

Novi Vinodolski, identitet Novog, kulturni identitet, bogata stara povijest, bogato kulturno naslijeđe iz frankopanskog vremena, intenzivan kulturni život danas, zaslužni kulturni radnici Novog.

Summary

Dragomir Babić • **CULTURAL IDENTITY OF NOVI VINODOLSKI**
Historical background of the cultural heritage
of Novi and the active cultural life today

Every place has some characteristics by which it differs from other places. These characteristics make its identity. What makes the identity of Novi Vinodolski? This article mentions only some characteristics – those regarding towns cultural identity. The identity of Novi is very specific because the town is one of important cultural regions of Vinodol, Littoral region, Adriatic and Croatia. The rich cultural activity continues today. It is partly analysed and understood by the inhabitants,

but not completely. The history of Novi is very long and this thesis is confirmed by very old monuments from Iliric, Greek and Roman periods. The culture from the Frankopan period on has been studied much more. Many people heard of Novi because of the ruins of the Frankopan castel and monastery, churches and old houses in the old town parts. This and other mentioned places partly contain rich cultural heritage. We have written documents that describe folkloristic traditions, ways of life, corageous battles against many tribes and armies. In more recent times Novi is represented by writers: aside from Strahimir Kranjčević, members of the numerous Mažuranić familiy, Ivana Brlić Mažuranić, Ivan Vončina, Franko, Maks i Vlado Potočnjak and recent authors David Kabalin, Mladen Deranja, Tomislav Karlović Krš, Amalija Zoričić, Gojko Sokolić Kozarić, Miroslav Ježić, Fedor Mudrovčić, Franjo Deranja, Drago Žanić, Vera Sokolić, Ivica Dražić... They gave to Novi its cultural identity and made it become what it is today.

Keywords

Novi Vinodolski, identity of Novi, cultural identity, rich history, rich cultural heritage from the age of Frankopans, intense cultural life, worthy cultural workers of Novi.

Literatura

August Šenoa: Djela I., Zora, Zagreb, 1951.

Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, knjiga I, 1958.

Fotomonografija Crikveničko-vinodolske rivijere, Crikvenica, 1972.

Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, knjiga II, 1977.

Vinodolski zbornik, I-VII, SSRN, Crikvenica, 1977.-1993.

Srećko Kabalin: Novi Vinodolski – prvo stoljeće turizma, Turističko društvo Novi Vinodolski, 1985.

Osnovna škola «Ivan Mažuranić» Novi Vinodolski (1786.-1986.), Novi Vinodolski, 1986.

Prošlost i baština Vinodola, Zagreb 1988. (izložba).

Srećko Kabalin: Novi Vinodolski, turistička monografija, Turističko društvo Novi Vinodolski, Zagreb, 1989.

Općina Crikvenica, turistička monografija, Turistički savez općine Crikvenica, 1990.

Dragomir Babić: Hrvatski ban pučanin (feljton), Novi list, Rijeka, 11.-19. rujna 1990.

Spomenica Opće pučke škole u Novom Vinodolskom, Arhiv Osnovne škole «Ivan Mažuranić», Novi Vinodolski (rukopis).

Zapisnici Narodne čitaonice Novi Vinodolski (1845.-1945.), tri knjige i jedna knjiga Zadruga sv. Nikole što je ušla u sastav čitaonice, nalaze se u posjedu Narodnog muzeja i galerije Novi Vinodolski (rukopis).

Temeljna literatura i kronologija o Novom Vinodolskom, Grad Novi Vinodolski, Novi Vinodolski, 1995., priredio Dragomir Babić.

Fotomonografija Novi Vinodolski, Gradsko poglavarstvo Novi Vinodolski 1995.

Novljanski zbornik, knjiga 3, Narodna čitaonica i knjižnica Novi Vinodolski, 1995.

Novljanski zbornik, knjiga 4, Narodna čitaonica i knjižnica Novi Vinodolski, 2000.

Bilješka o autoru

Dragomir Babić, Novi Vinodolski, doktor znanosti, sveučilišni profesor, preminuo 2002. godine.

